

Marjan Šimenc

TRI RAVNI DRŽAVLJANSKE VZGOJE: osebno odgovorni državljan, participacijski državljan, k pravičnosti usmerjeni državljan (povzeto po članku: glej spodaj^{***})

Koncepcije dobrega državljana in koncepcije participacije

Joseph Kahne in Joel Westheimer v vrsti člankov analizirata vsebino in učinke različnih programov vzgoje za demokracijo. Njuna analiza pokaže, da razlike v programih in posledične razlike v njihovih učinkih izhajajo iz različnih koncepcij dobrega državljana. V analitične namene razločita tri koncepcije dobrega državljana, na katerih temeljijo različni programi vzgoje za demokratično državljanstvo: *osebno odgovorni državljan*, *participacijski državljan*^[3], *k pravičnosti usmerjeni državljan*. Poimenovane so glede na lastnost, ki jo posamezna koncepcija postavlja v ospredje. Prva poudarja osebno odgovornost državljana in oblikovaje pozitivnih osebnostnih lastnosti, se pravi vrlin in značaja. Druga poudarja angažma in zavzeto delovanje v skupnosti. Tretja meri na državljana, ki se zavzema za pravično urejeno družbo.

Odgovorni državljan je pri svojem delovanju odgovoren: spoštuje zakone, varuje okolje, sodeluje pri dobrodelnih akcijah. Programi, ki spodbujajo dogovorno državljanstvo, poudarjajo spoštovanje zakonov, poštenost, osebnostno integriteto, disciplino, trdo delo. Implicitno izhodišče te vizije dobrega državljana je prepričanje, da je za reševanje družbenih problemov in izboljšanje družbe bistvenega pomena značaj državljanov. Vsak mora začeti pri sebi in sam odgovorno ravnati. Če bi vsi ločevali odpadke in skrbeli za okolje, bi se stanje hitro izboljšalo. In če hočemo spremeniti družbo, moramo najprej spremeniti posameznika oziroma vzgojiti dobrega in lojalnega člana družbe.

Participacijski državljan: ideal dobrega državljana je pri koncepciji *participacijskega državljanstva* državljan, ki dejavno sodeluje v družbenem življenju na lokalni in državni ravni. Pouk državljanske vzgoje se tu usmerja na tri pglavitne cilje: »učiti, kako deluje politični sistem; pomagati učencem razumeti, kako pomembna je aktivna angažiranost glede problemov skupnosti; učencem priskrbeti spretnosti, ki so potrebne za učinkovito in informirano državljansko dejavnost« (Kahne in Westheimer 2004, str. 249). Demokracija pri tem pojmovanju državljanstva postane način delovanja, delovanje pa ni participacija na oblasti, kot bi lahko razumeli poimenovanje, temveč delovanje v skupnosti, vzpostavljane novih odnosov, zavezanosti in zaupanja. Predpostavka te koncepcije je zavezanost posameznika, da se družba spremeni na bolje, sprememba pa se lahko zgodi predvsem s skupnim delovanje v okviru skupnosti oziroma civilne družbe, ne pa z vplivom na politiko in s pomočjo državnega aparata. Dober državljan je po tej koncepciji državljan, ki se angažira v skupnosti in jo skupaj z drugimi poskuša izboljšati.

Tretji tip je državljan, ki si prizadeva za pravičnost, **k pravičnosti usmerjeni državljan**. Izhodišče tega pristopa je prepričanje, da osebni angažma ne zadošča. Vzgoja meri na tri pglavitne cilje: »Senzibilizirati učence za raznolične potrebe in perspektive sodržavljanov; učiti učence, da prepoznajo krivičnost in kritično ocenijo temeljne vzroke družbenih problemov; učence naučiti, kako spremeniti uveljavljene sisteme in strukture.« (Kahne in Westheimer 2004, str. 255) Tako kot pri participacijskem

^[3] Da bi se izognili nesporazumom, naj spomnimo, da avtorja v članku *Education for Action* participatorno (prav bi bilo: participacijsko) demokracijo razmeta nekoliko drugače, namreč kot nasprotje proceduralni demokraciji. Prva oblika demokracije je vsebinska, meri na dejansko delovanje posameznikov, da bi družbo spremenili na bolje, druga meri na zelo omejen vidik sodelovanja, namreč na sodelovanje v formalni demokratični proceduri, se pravi predvsem udeleževanje volitev.

državljanu gre za skupno delo v skupnosti, vendar poudarek ni na konkretnih problemih, temveč je perspektiva širša. Vključuje strukturno razsežnost in družbeno kritiko. Državljan, ki poskuša narediti družbo pravičnejšo, se ne sprašuje zgolj, kako pomagati nezaposlenim, ki se težko prebijajo iz meseca v mesec, temveč razmišlja tudi, kako to, da so nezaposleni, in kako je mogoče njihov položaj urediti na sistemski ravni. Cilj ni zgolj odprava konkretnega problema, temveč sprememba krivične strukture, ki poraja to vrsto problemov. Konkretni problem tako dobi status posledice globljih strukturnih vzrokov. Prizadevati si je treba ne za odpravo posledic, temveč predvsem za odpravo vzrokov. Reševanje posledic ima zgolj kratkoročne in lokalne učinke, vzroke zanje pa pušča nespremenjene. Prav njih pa gre postaviti pod vprašaj.

Vse tri koncepcije so pomembne in se lahko med sabo dopolnjujejo. Vendar to dopolnjevanje ni samoumevno. Še več, lahko se zgodi, da si med seboj nasprotujejo. Seveda bi bil svet drugačen, če bi bili ljudje drugačni. In odgovorni posamezniki lahko v družbi veliko spremenijo na bolje. A s širšega zornega kota je očitno, da ta pristop odgovornost za težave, tudi tiste, ki so družbene in strukturne narave, prelaga na posameznika. Poleg tega išče odgovor na vse težave na ravni individualnega delovanja in kot rešitev ponuja »boljšo« obliko individualizma. Prav ta pa je privedel do atomizirane in fragmentirane družbe, ki sta tesno povezani s številnimi težavami sodobne družbe, tako da je sam pravičaprav del problema.

Videli smo, da imamo pri državljanski vzgoji opraviti vsaj s tremi ravnmi: **posameznika, skupnosti in države**. S te perspektive lahko rečemo, da osredotočenje na osebno odgovornost poudarja raven posameznika in s tem zanemarja raven skupnosti in družbe kot celote. S tem lahko zamegli naše razumevanje državljanske vzgoje, saj je v družbi pogosto potrebno skupno delovanje državljanov. Problematično je tudi, da ne analizira vzrokov, ki so lahko strukturne narave. Poleg tega pa se s prostovoljstvom in prijaznostjo izognemo politiki in strateškim razmislekom. Zato avtorja poudarjeno opozarjata na šibkost individualistične koncepcije državljanstva: »Kolikor poudarek na karakternih značilnostih odvrča od pomembnih demokratičnih prioritet, lahko v resnici ovira in ne omogoča demokratične participacije in spremembe. Osredotočenje na lojalnost oziroma poslušnost (ki sta prav tako običajni komponenti vzgoje značaja) tako na primer deluje proti kritični refleksiji in delovanju, za katera številni mislijo, da sta bistvena za demokratično družbo.« (Kahne in Westheimer 2004, str. 243) V drugem članku (Kahne in Westheimer 2003, str. 39) polemiko še zaostri in poudarjata, da lahko tovrstni programi prikrito učijo, da državljanstvo ni povezano z oblastjo, politiko, kolektivnim delovanjem. Tako državljanstvo "brez politike in kolektivnega delovanja" v skrajnih primerih deluje proti demokraciji.

Druga in tretja koncepcija, zavezanost participaciji in zavezanost pravičnosti sta povezani. Delovanje v skupnosti vsaj posredno vselej meri tudi na pravičnejšo družbo in zadnjo je težko doseči brez konkretnega delovanja v skupnosti. Vendar te povezave v konkretnosti niso vselej prisotne. Programi, ki spodbujajo participacijo in dejavnost v skupnosti, ne prispevajo nujno k večjim analitičnim sposobnostim in večji pripravljenosti kritizirati strukturne neenakosti. In programi, ki razvijajo uvid v strukturne neenakosti, ne spodbujajo nujno pripravljenosti za konkretno delovanje v skupnosti.

Reference

- Kahne, J. in Westheimer, J. (2000). Education for Action. Preparing Youth For Participatory Democracy. The School Field, let. 11, št. 1-2, str. 21-40.
- Kahne, J. in Westheimer, J. (2003). »Teaching Democracy: What Schools Need to Do«. Phi Delta Kappan, let. 85, št. 1, str. 34-40, 57-66.
- Kahne, J. in Westheimer, J. (2004). What Kind of Citizen? The Politics of Educating for Democracy. American Educational Research Journal Summer, let. 41, št. 2, str. 237-269.

Kahne, J. in Westheimer, J. (2009). The Limits of Efficacy, Educating Citizens for a Democratic Society. V: Giarelli, J. in Rubin, B. (v tisku). Social Studies for a New Millennium: Re-Envisioning Civic Education for a Changing World. Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum. Lelelux, C. (1997). Repenser l'éducation civique. Pariz: Cerf.

****Šimenc, Marjan (2009). Državlјanska vzgoja, filozofija za otroke in vprašanje participacije. Sodobna pedagogika, letnik 60 = 126, številka 5, str. 10-24, 10-26.**